

KÜRESELDEN YERELE ÇEVRESEL POLİTİKA YAPIMI: İĞDIR İL ÖZEL İDARESİ ÜZERİNE BİR MEMORANDUM

Selçuk Gürçamⁱ
Emrah Konuralpⁱⁱ

ÖZ

İnsanlığın doğa üzerine kurduğu ve Sanayi Devrimi ile artan tahakküm, dünya üzerindeki insan ve canlı yaşamını tehdit eder sonuçlara yol açmaktadır. Bu tahakkümü “sürdürülebilir” kılmak adına Birleşmiş Milletler başta olmak üzere hükümetlerarası ve hükümetdışı uluslararası örgütlerin girişimlerinin son birkaç on yıllık dönemde artış gösterdiği gözlemlenmektedir. İklim değişikliği ile mücadele ve sıfır atık temaları, bu girişimler kapsamında değerlendirilmektedir. Bu konularda küresel ölçekte belirlenen ve ulusal ölçeği de biçimlendiren politikaların yerel ölçekteki uygulama ve politikalara da tam olarak yansımaları, yerelin de bu süreçte geri bildirimde bulunabilecek olanaklara sahip olması, artan yerinden yönetimleştirme ve hizmette yerellik taleplerinin bir gereğidir. Bu çalışma da belediye ve köylerle birlikte Türkiye’deki yerel yönetim yapılarından birini teşkil eden il özel idarelerine dair 5302 sayılı yasa, Sıfır Atık Yönetmeliği ve İklim Değişikliği Eylem Planı çerçevesinde özel idarelerin sorumluluklarını ele almıştır. Çalışma, Türkiye’nin en kirli havasına sahip ve ormansız tek ili olan İğdır’a odaklanmıştır. İğdır İl Özel İdaresi’nin stratejik planları, performans programları ve faaliyet raporları incelenmiştir. Mevzuatın neden yeterince uygulanmadığı, neoliberal çerçeveye atıfla tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: iklim değişikliği, sıfır atık, İğdır İl Özel İdaresi, yerel yönetimler, çevresel politika

ENVIRONMENTAL POLICY-MAKING FROM GLOBAL TO LOCAL: A MEMORANDUM ON İĞDIR SPECIAL PROVINCIAL ADMINISTRATION

ABSTRACT

The domination that humanity has built on nature and that has increased with the Industrial Revolution leads to consequences that threaten humans and living life on earth. It is observed that the initiatives of intergovernmental and non-governmental international organizations, especially the United Nations, to make this domination “sustainable” have increased in the last few decades. The themes of combating climate change and zero waste are considered within the scope of these initiatives. The increasing demands of decentralization and subsidiarity require that the policies determined on a global arena and shaping the national scale on these issues are fully reflected in the practices and policies at the local scale. In this study, the responsibilities and duties of special provincial administrations, which constitute one of the local government structures in Turkey, together with municipalities and villages, were discussed within the framework of legislation. The study focused on Iğdır, a province of Turkey with the most polluted air and without forests. Strategic plans, performance programs and annual reports of Iğdır Special Provincial Administration were examined. Based on the case of the Iğdır Special Provincial Administration, it was discussed why the legislation could not be implemented sufficiently regarding the neoliberal economic-political framework.

Keywords: climate change, zero waste, Iğdır Special Provincial Administration, local governments, environmental policy

ⁱ Sorumlu yazar (Corresponding Author). Bağımsız Araştırmacı, İğdır-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0003-0426-329X](https://orcid.org/0000-0003-0426-329X). E-posta: selcukgrcm@gmail.com.

ⁱⁱ Doç. Dr., İğdır Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İğdır-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0003-3667-8107](https://orcid.org/0000-0003-3667-8107). E-posta: emrah.konuralp@metu.edu.tr.

Gönderim (Submission): 11.11.2021

Kabul (Acceptance): 30.12.2021

GİRİŞ

Neolitik Çağ'da (MÖ 8000-5500) insanların yerleşik hayata geçmesiyle ilk toplu yerleşim yerleri ortaya çıkmaya başlamış ve insan, doğaya hâkimiyet kurarak onu biçimlendirmiş, onun üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi gün geçtikçe artırmıştır (Aydoğdu, 2014, s. 134; Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009, s. 89; Thomas, 1991, ss. 7-10). İnsanlık tarihinin ve yaşam tarzlarının -özellikle de Sanayi Devrimi'nin öncesi ve sonrası şeklinde- belirgin çizgilerle ayrışması, doğaya yönelik olumsuz etkilerin doğrudan artması anlamını taşımış ve çevresel sorunları günümüzün en büyük küresel krizi hâline getirmiştir. Nitekim iklim değişikliği ortaya çıkardığı sonuçlar itibariyle günümüzde çok kapsamlı ve geniş bir alana etki eden küresel güvenlik sorunu olarak ele alınabilmektedir. Benzer biçimde, Dünya Ekonomik Forumu (2017) tarafından Y kuşağı üzerinde yapılan "Küresel Şekillendiriciler 2017 Anketi" kapsamında 186 ülke ve bölgeden 31 binden fazla kişi, toplum, iş dünyası, siyaset, ekonomi ve teknolojinin yanı sıra işyeri ve kariyer beklentilerine ilişkin görüşlerini aktarmıştır. Bu çalışmaya göre, iklim değişikliği ve doğanın yıkıma uğramasının (yüzde 48) savaşlar (yüzde 38,9) ve eşitsizlikle (yüzde 30,8) birlikte bugün dünyayı etkileyen en ciddi sorunların başında görüldüğü ortaya koyulmuştur.

Küresel iklim krizine yönelik insanlığın ortak algı ve bilincinin yükselmesine karşın, bu bilinçle ters orantılı bir biçimde popülist-milliyetçi söylemlerinin -Brexit sürecinde de somut olarak görüldüğü gibi- karmaşık bir örüntü içinde, ulus-üstü yapılanmalara, küresel sermayeye, göçmenlere, azınlıklara, özerklik taleplerine karşı ulus-devlet egemenliğini güçlendirme arayışlarına yol açtığı görülmektedir (Konuralp ve Adaş, 2018). Neoliberalizmin piyasayı gerçekliğin toplumsal ve siyasal boyutlarından soyutlayarak ve onların üstüne yerleştirerek kutsadığı bir çağda doğa ve toplum pahasına büyüme hırsı, iklim krizi ve artan ekonomik eşitsizlik ve yoksulluk başta olmak üzere birçok piyasa başarısızlığını beraberinde getirmiştir (Konuralp, 2020; Konuralp ve Bicer, 2021). Paradoksal biçimde, bu başarısızlıklara karşı müdahale araçlarından yoksun bırakılan ulus-devlet, zihinsel düzlemde sorunların çözümü için sorumlu ve muktedir olarak görülmeye devam etmektedir (Gürçam, 2022). Bu paradoksal çaresizlik durumu, bir taraftan popülist-milliyetçi söylemleri beslerken, diğer taraftan uluslararası işbirliğinin kaçınılmazlığı giderek "yeşil enternasyonalizm" anlayışını bir çeşit denge unsuru hâline getirmektedir (Derviş, 2021).

Varlıklarını mevcut neoliberal paradigmanın devamına bağlayan büyük şirketler ise, bu paradigmanın çekirdeğini teşkil eden "büyüme" olgusunun küçük bir revizyonla, "sürdürülebilir" kılınmasını istemektedir. Aksi takdirde, bu şirketler kendilerinin de yok olacağını görmektedir. Dev şirketlerin, peşi sıra "Sıfır Emisyon" taahhüdünde bulunması bunun göstergesidir (Deutch, 2020; Melville, 2021; Pacheco ve diğerleri, 2018). Ayrıca, Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde binlerce şirketin öncülüğünde harekete geçirilen Global Compact (Birleşmiş Milletler, 2021) gibi sürdürülebilirlik inisiyatifleri, iş dünyasının konuya "duyarlı" olduğu izlenimi vermektedir.

Konunun uluslararası arena, ulus-devletler ve şirketler dışında önemli bir muhatabı da yerel yönetimlerdir. Çünkü birincisi, insan yaşamına nüfuz eden çevresel sorunlar, hem bugüne damga vuran hem de yarına ipotek koyan niteliktedir ve bu sorunların başında gelen iklim değişikliğinin etkileri, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'ne (*Intergovernmental Panel on Climate Change*, IPCC) göre kendini bölgesel ve yerel ölçekte göstermektedir (Solomon ve diğerleri, 2007). İkincisi; kentler, sera gazı salımlarında önemli bir paya sahip olduğu için iklim değişikliğine etkileri de çok yüksektir. Her ne kadar, geleneksel olarak, iklim değişikliğine yönelik refleksler, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (*United Nations Frame-work Convention on Climate Change*, UNFCCC) çatısı altında sera gazı salımlarını

azaltmaya yönelik uluslararası ve ulusal girişimlerden kaynaklansa da bu tartışmayı yeniden çerçeveleme ve dikkati iklim değişikliğinin yerel nedenlerine ve etkilerine yönlendirme gereksinimi 1990'ların ortalarından itibaren ivme kazanmıştır (O'Riordan ve Jager, 1996). Uluslararası düzeyde de iklim uyum planlaması yoluyla küresel iklim değişikliğine hazırlanma ve uyum sağlama konusunda yerel yönetimlerin sorumluluğu giderek artmaktadır (Baker, Peterson, Brown ve McAlpine, 2012). Bununla birlikte, iklim değişikliğini uluslararası düzeyde ele alınmasındaki başarı tartışmaya açıktır ve 2015 tarihli Paris İklim Anlaşması kapsamında sunulan "Niyet Edilen Ulusal Katkılar (INDCs)" ile ulus-devlet düzeyine odaklanan yaklaşımlar, ısınmayı 2°C'nin altına düşürmenin çok gerisinde ve hatta 1,5°C hedefinin daha da gerisinde kalmaktadır (Dale ve diğerleri, 2020).

Dolayısıyla, yurttaşların daha müreffeh bir yaşam sürmesinin araçlarından biri olan yerel yönetimler de küresel çaptaki bu sorunların önüne geçilmesinde -devletle birlikte- kritik işlevlere sahip olarak ön plana çıkmaktadır (Öztaş ve Zengin, 2008). Yerel yönetimler, sorumluluk alanları ile görev ve yetkileri dâhilinde çevre sorunlarına eğilmek ve gerekli önlemleri almak durumundadır. Günümüzde çevresel sorunlar, geçmişe oranla daha karmaşık bir hâle geldiğinden yerel yönetimlerin yerel topluluğun desteğini alarak bu sorunlara karşı daha etkin bir mücadele ortamı yaratma yetisini ortaya koyması gerekmektedir (Erdem ve diğerleri, 2015).

Uluslararası kararların ve sözleşmelerin ulusal politikalara dönüşmesi ve ulusal politikaların da yerel düzeyle eşgüdüm içinde uygulamaya geçirilmesi ile yerel nitelik taşıyan çevresel sorunlara farklı yaklaşımların geliştirilmesi gerekliliği, kentsel politika ve yerel yönetimlerin önemini artırmaktadır. Bu bağlamda, yerinden yönetileştirme ve hizmette yerellik (subsidiyarite) ilkeleri, söz konusu sürece yön vermektedir. Özellikle, -Türkiye'nin de onayladığı- Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda "kamu sorumlulukları, genellikle ve tercihen vatandaşa en yakın olan makamlar tarafından kullanılacaktır" şeklinde ifade bulan yerellik prensibi, merkeziyetçilik yerine yerel birimlerin güçlendirilmesine vurgu yapmaktadır (Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, 2014). Böylece, -çevreyle ilgili hizmetler dâhil- halka sunulan kamusal hizmetlerin yerel topluluğa en yakın yerel yönetim kuruluşunca verilmesi esastır. Diğer bir ifadeyle, yerel yönetimler yasal sorumluluk alanlarındaki tüm sorunlara müdahale noktasında merkezi yönetime -yani devlete göre daha etkin ve yurttaşla daha yakın konumdadır (Zengin ve Esedov, 2011).

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 13. Taraflar Konferansı'nda (COP13) da iklim değişikliği ile mücadele kapsamında yerel iklim planlamasına dair ilk karar alınmıştır (UCLG, 2018). "Yerel Yönetimler İklim Yol Haritası" (*Local Government Climate Roadmap*) adlı bu karar UNFCCC'nin yerel yönetimlere azaltım ve uyum faaliyetleri çerçevesinde sorumluluk yükleyen ilk resmî belgesidir. Bu belgenin yürürlüğe girmesinin nedeni, yerel özellikleri yeterince dikkate almadan yapılan ulusal politikaların sonuca ulaşmada eksik kalmasıdır. Ayrıca, yerel yönetimlerin ulusal politikaların uygulanmasını noktasında büyük bir rolü vardır. Bu yönde Taraflar Konferansı'nın 15. toplantısında (COP15) bu yönde alınan kararlar iklim değişikliği ile mücadelede yerel yönetimlerin vazgeçilmez rolü belirginleşmiştir (UCLG, 2018). Özellikle, Paris İklim Anlaşması da yerel yönetimlerin iklim değişikliği ile mücadeledeki rolünü tescil etmiş ve politikaların uygulanmasında onları ön plana çıkarmıştır (Talu, 2019).

Öte yandan, "demokratik", "özerk", ve "saydam" bir yapıya sahip olması gereken yerel yönetimler tarafından geliştirilecek çevre politikalarının onların görev ve sorumluluk alanlarındaki toplumsal ve çevresel koşullara uygun olması önem taşımaktadır (Zengin, 2009). Bu bağlamda yerel yönetimlerin çevresel sorunların ortaya çıkış noktasında çevre yönetim

sistemlerinin oluşturması ve geliştirilmesi gerekmektedir (Zeytin ve Kırlioğlu, 2014). Yerel yönetimlerin çevre konusundaki görev dağılımlarının yasalarla düzenlenmiş olmasından hareketle, belirlenen sınırlar çerçevesinde çevre yönetiminin nasıl daha verimli hale getirilebileceğine yönelik yaklaşımlar geliştirilmektedir (Gökalp Alıca, 2018). Bu çerçeveden hareketle, iklim değişikliği ve sıfır atık konularına yoğunlaşan çevreci politikaların yereldeki yansımalarına ışık tutmayı amaçlayan bu çalışma, Türkiye'nin en kirli illerinin başında gelen ve ormansız (yüzde 0) tek ili olan İğdır'ı ele almaktadır. Bu kapsamda, köy ve belediyelerle birlikte yerel yönetimlerin önemli ayağını teşkil eden il özel idarelerine yüklenen sorumluluk ve görevler çerçevesinde İğdır İl Özel İdaresi'ne odaklanılmaktadır. İğdır İl Özel İdaresi'ni yasa, yönetmelik ve uygulamalar açısından gerek iklim değişikliği gerekse sıfır atık konularında inceleyen bir çalışmanın olmamasından hareketle, bu analiz kapsamında kurumun faaliyet raporları değerlendirilmiştir. Bu çalışmada sunulan kuramsal ve kavramsal çerçeve doğrultusunda yapılan değerlendirmeler, konuyu farklı örnekler üzerinden ele alacak olan ilerideki çalışmalara yol gösterici niteliktedir. Özellikle neoliberalizme ve onun uluslararası ilişkilere getirdiği hâkim paradigmaya eleştirel olarak yaklaşan bu çalışma, söylemsel düzlemde çok ön planda tutulan yerinden yönetimleştirme, yönetişim, subsidiyarite gibi kavramların gerçeklikte nasıl zayıf kaldığını göstermektedir.

METODOLOJİ

Sınır aşan sorunlar olarak görülen çevresel sorunlar, tüm ülkelere etki etmekte ve uluslararası bir mücadeleyi gerekli kılmaktadır. Küresel bir mücadelenin yanında çevresel sorunların temelini, yerel yönetimlerin çevresel sorunlar karşısında nasıl bir mücadele izlediğine veya izlemesi gerektiğine eğilmek, sorunun çözümüne daha çok katkı sağlayacaktır. Çünkü çevre sorunları “küresel” olmalarından önce “yerel” sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer yerelden çevresel sorunların çözümüne yönelik adımlar sağlıklı bir biçimde atılırsa, küresel mücadele daha uygun bir zeminde yürütülebilecektir. Böylelikle daha az maliyet ve kaynak kullanımı ile çevresel sorunların çıkış noktasından engellenmesi mümkün olabilecektir (Kızılboga ve Batal, 2013).

Yaşam döngüsü analizi ışığında, iklim değişikliğiyle mücadelenin önemli ayağını oluşturan bireysel karbon ayak izinin ve dolayısıyla sera gazı salımının azaltılması açısından atıkların yönetimi ve onların geri dönüşümü de büyük bir önem taşımaktadır. Artan nüfus, refah ve kentleşme ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, yerel yönetimler için artan miktarlarda katı atık ve atık su toplamak, geri dönüştürmek, arıtmak ve bertaraf etmek büyük bir zorluk olmaya devam etmektedir (Wilson ve Velis, 2015, ss. 1049–1050). Sürdürülebilirlik açısından yoksulluğun sona erdirilmesi, iklim değişikliğiyle mücadele, küresel barışın güçlendirilmesi ve refahın artırılması gibi atık yönetimi de hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde öncelikli konulardan birisidir. Aynı zamanda sera gazı salımını azaltan ve yaşam kalitesini iyileştiren, halk sağlığını geliştiren, su ve toprak kirliliğini önleyen, doğal kaynakları koruyan ve yenilenebilir enerji sağlayan etkin atık yönetimi uygulamalarıyla halk sağlığı ve güvenliği ile çevre açısından birçok ortak faydanın elde edildiği ifade edilmektedir (Bogner ve diğerleri, 2007).

Atık yönetiminin önemli bir bileşeni de katı atık yönetimidir. Katı atık yönetimi, çevre yönetim sistemlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Katı atık yönetim yaklaşımları, “azaltma”, “yeniden kullanım” ve “geri dönüşüm” ilkelerine dayalı olarak, günümüzde sürdürülebilirliği sağlamak noktasında etkili bir yöntemdir (Das ve diğerleri, 2019, s. 658). Türkiye açısından katı atık yönetimine bakıldığında ise uzun yıllar vahşi depolama denilen yöntem kullanıldığı görülmektedir. Yakın dönemde daha modern ve düzenli depolama sistemlerine geçiş yapılmıştır (Ağaçayak, 2019). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2016 yılında

Türkiye’de belediyelerin sorumlu olduğu alanlarda ortaya çıkan atıkların yüzde 61,2’si düzenli depolama yöntemiyle, yüzde 28,8’i ise vahşi depolamayla bertaraf edilmiştir. Toplam atıkların ancak yüzde 9,3’ü gibi düşük bir oranı geri dönüşüme kazandırılırken, yüzde 0,5’i kompost tesislerine gönderilmiş ve yüzde 0,2’si diğer yöntemlerle bertaraf edilmiştir (TÜİK, 2020). Bu duruma koşut olarak, 2019 Küresel Atık Endeksi’ne göre Türkiye, atık yönetimi bakımından Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (*Organisation for Economic Co-operation and Development*, OECD) üyesi 36 ülke içerisinde en kötü atık yönetimine sahip ülke pozisyonundadır (Sensoneo, 2019).

Iğdır Örneğine Genel Bakış

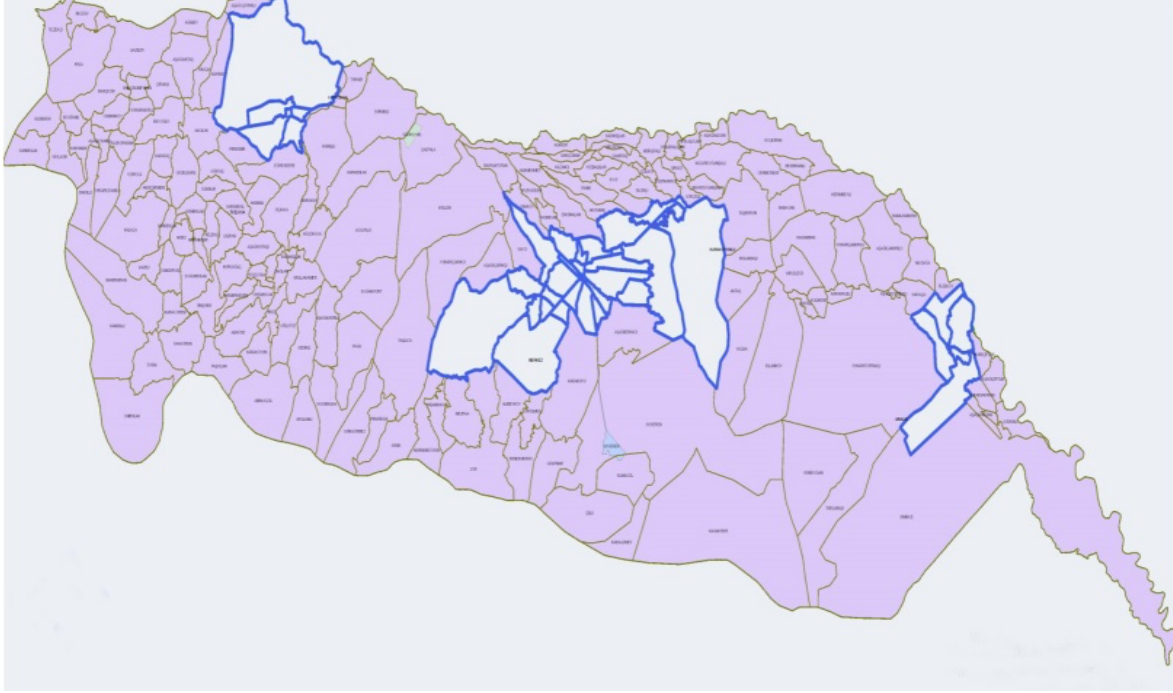
Çalışmanın örneklemini olarak Iğdır ilinin seçilmesinin nedeni, bu ilin, Temiz Hava Hakkı Platformu’nun raporunda yer alan son beş yıllık verilere göre, partikül madde açısından, yoğun ve kronik kirlilik (Dünya Sağlık Örgütü’nün kılavuz değerlerinin dört katından fazla) yaşanan illerin başında gelmesidir (Karababa ve diğerleri, 2021). Ayrıca, karbon yutak alanı olması sebebiyle sera gazı azaltımında önemli bir işleve sahip ormanlar açısından da Iğdır’ın Türkiye’de hiç ormana sahip olmayan tek il olarak dikkat çekmesi, bu çalışmada bu ili incelemeye yönelten bir diğer faktördür.

Türkiye’deki yerel yönetim kuruluşlarından Iğdır İl Özel İdaresi’nin iklim değişikliği ile mücadele ve sıfır atık çalışmalarına yönelik mevzuat ve planlar kapsamında nasıl inceleneceğine geçecek olursak, öncelikle bu ille ilgili bazı genel bilgileri vermek yerinde olacaktır. Şekil 1’de görüldüğü üzere, Türkiye’nin Kars ve Ağrı illerine komşu olan Iğdır ili, kuzeyinde Ermenistan, doğusunda Azerbaycan’a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve güneydoğusunda İran’a sınırdadır.

Şekil 1. Iğdır İl Haritası.

Iğdır İl Özel İdaresi'nin sorumluluk bölgesi, yani yasal olarak belirlenen belediye ve mücavir alan sınırları dışında kalan bölgeler, Iğdır İl Özel İdaresi İmar ve Kentsel İyileştirme Müdürlüğü'nden alınan haritada gösterilmiştir (Şekil 2). Bu haritada Iğdır, Tuzluca, Karakoyunlu ve Aralık belediyelerinin sorumluluk alanları mavi renk çizgilerle belirtilmiş olup bunlar dışında kalan tüm bölgeler, Iğdır İl Özel İdaresi'nin hizmet götürmekle yükümlü olduğu sorumluluk alanını teşkil etmektedir.

Şekil 2. Iğdır İl Özel İdaresi Sorumluluk Alanı.

Bu çalışmada ele alınan yerel yönetim kuruluşu olan Iğdır İl Özel İdaresi'nin mevzuat çerçevesinde iklim değişikliğiyle mücadele ve sıfır atık konularındaki yükümlülük, görev ve sorumluluklarını nasıl ve ne ölçüde yerine getirdiğini değerlendirmek üzere 2011'den 2021'e dek yayımladığı faaliyet raporları, 2017-2021 Performans Programları ve 2015-2019 ile 2020-2024 Stratejik Planları incelenmiştir.

İKLİM KRİZİ VE SIFIR ATIK AÇILARINDAN TÜRKİYE VE ÖZEL İDARELER

Türkiye, UNFCCC'ye taraf olması nedeniyle Ulusal Sera Gazı Emisyon Envanteri, Ulusal Bildirimler, İki Yıllık Raporlar ve Ulusal Katkı Beyanı gibi bir dizi sorumlulukları da yerine getirmekle yükümlüdür. Bu yükümlülükler, genel olarak atıkları, hava kirliliğini, yerel düzeyde iklim değişikliğiyle mücadele ve uyumu kapsamaktadır. Bu mücadele çabalarının önemli bir ayağını oluşturan yerinden yönetim kuruluşlarından il özel idarelerine, iklim değişikliği ile mücadele ve sıfır atık alanında önemli yetki, görev ve yükümlülükler verilmiştir. Son olarak çıkan 12 Haziran 2021 tarih ve 31509 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan Özel İdareleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmeliğe göre de il özel idaresi norm kadrosuna iklim değişikliği müdürü ve sıfır atık müdürü kadroları eklenmiş ve merkezi politikaların yerel yönetim boyutuyla devam ettirilmesinin ve takip edilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Ulusal politikanın yerele yansımaları ele almak üzere Iğdır İl Özel İdaresi'ne ilişkin bulgulara ve bunların değerlendirilmesine geçmeden önce, iklim değişikliği ile mücadele ve sıfır atık

kavramlarını, bu kavramların Türkiye bağlamındaki içeriklerini ele almak ve ardından da il özel idarelerinin çevresel sorumluluklarını genel olarak ortaya koymak, çalışmanın kavramsal çerçevesini netleştirmek açısından önem taşımaktadır.

İklim Değişikliği ve Türkiye

İklim değişikliği, belirli bir zaman süresince gözlemlenen doğal hava durumunun yanında, insanoğlunun doğrudan veya dolaylı etkisiyle atmosferde mevcut bulunan gaz yapısında yaşanan değişimler sonucu, hava olaylarının uzun dönem içerisinde göstermiş olduğu aşırı hareketler olarak tanımlanmaktadır (NASA, 2021). İklim değişikliğini hava durumundan ayıran nokta, iklim değişikliğinin uzun dönemli olmasıdır (Denchak ve Turrentine, 2021).

Sanayi Devrimi öncesinde iklim sistemi, doğal bir değişim döngüsü içerisindeydi. Sanayi Devrimi sonrasında ise insanın doğaya daha fazla müdahalesiyle ortaya çıkan faktörler iklim sistemini etkilemiştir. Bu dönemden sonra yaşanan değişimler küresel sıcaklıkların geçmişte olmadığı kadar yükselmesine neden olmuştur. Bu değişimler her ne kadar küresel olarak eşit bir dağılım arz etmese de su taşkınları, seller, fırtına ve kasırgalar, aşırı kuraklık ve sıcaklık artışı olarak kendini yeryüzünde göstermektedir. İklim değişikliğinin etkilerinden en çok zarar görenler ise iklim değişikliğine en az katkıda bulunan, düşük gelir grubundaki insanlardır (Denchak ve Turrentine, 2021; Yapraklı ve Bayramoğlu, 2017).

Dünya yörüngesindeki uydular, yer yüzeyindeki meteoroloji istasyonları, okyanus şamandıraları gibi aletsel ölçüm sonuçları ve Antarktika gibi buzlarla kaplı alanlardan elde edilen paleoklimatolojik veriler ile hava ve iklim durumu hakkında bilgi elde edilmektedir (NOAA, 2021). Bu kapsamda elde edilen bilgiler ışığında Türkiye, iklim değişikliğinden en çok etkilenecek bölgeler arasında bulunan Akdeniz iklim kuşağında yer almaktadır ve Balkanlar, İber Yarımadası ve Kuzey Afrika bölgelerindeki sıcaklıkların küresel sıcaklık oranlarına kıyasla yüzde 40 ile 50 arasında daha fazla artacağı tahmin edilmektedir (IPCC, 2021). 1960 yılından bu yana, Türkiye’de yaz sıcaklıklarının önemli oranda yükseldiği; sıcaklıkların yaz mevsiminin dışında, ilkbahar ve sonbaharda da belirli oranda arttığı; ancak, kış mevsiminde önemli bir sıcaklık artışı olmadığı belirtilmektedir ve bu veriler doğrultusunda Türkiye’de sıcak kuşağın genişlediğine işaret edilmektedir (Şen, 2013).

İklim değişikliğinin çok boyutlu yapısından dolayı aşırı hava olaylarının sıklığında, şiddetinde, coğrafi dağılımında, süresinde ve zamanlamasında farklılıklar görülebilmektedir. 1900-2005 yılları arasında yağış oranlarında bölgesel bazda azalma ve artışlar gözlemlenmiştir. Örnek olarak, Kuzey Avrupa ve Asya’nın orta kesimleri ile Kuzey ve Güney Amerika’nın doğu kesimlerinde yağışlarda artış gözlenirken, Türkiye’yi de kapsayan Akdeniz havzası, Güney Asya’nın bir bölümü ile Afrika’nın güney kısımlarında ise yağış oranlarında azalma ve kuraklaşma gerçekleşmiştir (Türkeş, 2012, s. 8). Dünyanın birçok bölgesindeki gibi, Türkiye’de de şiddetli yağış olayları ve kuraklıklar artmıştır. Türkiye’de sıcaklıkların 21. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla 0,5°C ile 4°C arasında artması öngörülmektedir. Yalnızca Türkiye’de değil, Balkanlar, Kafkaslar, Kıbrıs ve Kuzey Mezopotamya gibi yakın bölgelerde de artış beklenmektedir. Bundan dolayı gelecekte, Türkiye ve çevresinin sıcaklık artışlarından ciddi şekilde etkileneceği tahmin edilmektedir (Turp, Öztürk, Türkeş ve Kurnaz, 2014, s. 20).

IPCC’nin 2021 yılında yayımlanan 6. Değerlendirme Raporunda, Türkiye açısından çeşitli senaryolar değerlendirilmiştir. Örneğin, küresel sıcaklık artışının 1,5°C olması halinde ortaya konan senaryoda Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşanacak sıcaklık artışlarının küresel sıcaklık artışlarının üzerinde olacağı ve yıllık yağış miktarlarının yüzde 1 ile 10 arasında düşeceği öngörülmektedir. Sıcaklık artış ortalamalarının 4°C’ye yakın olması halinde ise, yıllık

sıcaklıkların daha sert şekilde yükseleceği, Güney Ege ve Akdeniz'in batı ve orta kesimlerinde yağış miktarlarının yüzde 20 ile 30 arası, Orta ve Kuzey Ege, Güney Marmara, İç Anadolu'nun güney kesimleri ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin büyük bir kısmında ise yüzde 10 ile 20 oranında azalacağı öngörülmektedir. Ayrıca Sıcaklık ortalamalarının genel artışında toprağın fazlaca etkilenecek nem kaybına uğrayacağı tahmin edilmektedir (Daşcıoğlu, 2021; IPCC, 2021).

Türkiye'de son yıllarda artış gösteren meteorolojik veya klimatolojik karakterli doğa kaynaklı afetler ile bu afetlerdeki can ve mal kaybı, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin günümüzde hissedilmeye başladığının göstergesidir (Doğan ve diğerleri, 2021; Türkeş, 2012).

Sıfır Atık ve Türkiye

İlk kez Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 1970'li yıllarda kimyager Paul Parmer tarafından kendi kurmuş olduğu "Zero Waste Systems Inc. (ZWS)" firmasında ifade bulan "sıfır atık" (*zero waste*), ilkin kimyasallardan kaynak üretilmesini ifade etmekteydi. Zamanla, atıkların bertaraf edilmesi için çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından kullanılan bir kavram hâline gelen sıfır atık adına ilk resmî adım, Avustralya'nın başkenti Canberra'ya bağlı belediyeler tarafından atılmıştır. Burada, 1995 ile 2010 yılları arasında "*No Waste*" (atıksız) adında çeşitli tasarımlar sunulmuş ve bu tasarımlar uygulamaya konulmuştur. Sıfır atık hedefi doğrultusunda 1997 yılında Yeni Zelanda'da başlatılan hareketle, döngü malzemesine konu ürünlerin tekrar kullanımı, onarımı ve sonuç olarak geri dönüştürülmesi ile atık kullanımının artırılarak sıfır atık prensibinin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Yeni Zelanda Sıfır Atık Vakfı, 2002'de sıfır atık hedeflerine yönelik olarak, bu anlayışın geniş bir kitleye yayılarak bu çabalara toplumun da ortak edilmesini kapsayan yeni bir bakış açısı geliştirmiştir. Avustralya'da başlatılan girişim sonrası yerel yönetimler bakımından ilk kapsamlı sıfır atık projesi, 2000'de ABD'nin Kaliforniya eyaletinde gerçekleştirilmiştir (Bilgili, 2021; Demir ve Şahinkaya, 2019). Sıfır atık kavramı, dünyadaki gelişmeler doğrultusunda yeni bir boyuta erişmiştir ve 2002'de kurulan Uluslararası Sıfır Atık Birliği (*Zero Waste International Alliance, ZWIA*) tarafından yapılan bir değerlendirmede kavram şöyle tanımlanmıştır: "Sıfır Atık: Ürünlerin, ambalajların ve malzemelerin sorumlu bir şekilde üretilmesi, tüketilmesi, yeniden kullanılması ve geri kazanılması yoluyla tüm kaynakların yanmadan ve çevre veya insan sağlığını tehdit eden toprağa, suya veya havaya deşarj edilmesinden vazgeçilerek korunmasıdır" (ZWIA, 2018).

Nüfus, kentleşme ve enerji gereksinimindeki artış, doğanın dengesine etki ederek, sınırlı bir ölçüde bulunan doğal kaynakların insan gereksinimlerini karşılayamaz hâle gelmesine yol açmaktadır. Böylelikle gelecek kuşaklara yaşanabilir bir dünya bırakılması açısından, var olan kaynakların daha verimli olarak kullanılması vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu amaçla, son yıllarda özellikle küresel olarak sıfır atık uygulamalarına önem verilirken, sıfır atık uygulamaları bireyselden kurumsala geniş bir uygulama alanı bulmaktadır. Sıfır atık uygulamasının kurum ve kuruluşlara sağlayacağı avantajlar şu şekilde sıralanmaktadır: (1) Verimlilik artışı; (2) israf engelleneceği için maliyetlerin düşmesi; (3) çevresel risk sorununun azalması; (4) kurum bünyesinde yapılan çalışmalar dolayısıyla, kurum çalışanlarının duyarlı tüketici duygusuna sahip olmasına katkı; (5) temiz ortamların sağlayacağı performans artışı; (6) gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde kurumlara yapmış oldukları çevreci davranış dolayısıyla kazandırılan saygınlık (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019a).

2017 yılında Türkiye'de başlatılan sıfır atık projesi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA/Küresel Amaçlar) Eylem Ödülü"ne layık görülmüştür. Bu projede 2023 yılında 400 bin binada uygulanacak "Sıfır Atık Yönetim Sistemi"

ile yüze 35 oranında bir geri dönüşüm hedefi belirlenmiştir. 2020 yılında uygulanan “Sıfır Atık Yönetim Sistemi” ile kurum ve kuruluşları içeren 76 bin binada yüzde 13 olarak belirlenen geri dönüşüm hedefinin üzerinde (yüzde 19) bir seviyeye ulaşılmıştır (UNDP Türkiye, 2021). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından geliştirilen “Sıfır Atık Sistemi” projesine dâhil olmak isteyen kurum ve kuruluşlara (1) odak noktaların belirlenmesi; (2) mevcut durum tespiti; (3) planlama; (4) gereksinimlerin kararlaştırılması ve temini; (5) eğitim ve bilinçlendirme; (6) uygulama; (7) raporlama aşamalarından oluşan bir yol haritası sunulmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019a).

UNDP Türkiye (2021) verilerine göre, sıfır atık projesinin başladığı 2017 yılından 2020 yılına kadar 397 milyon ton hammadde, 315 milyon kilovat saat enerji, 345 milyon metreküp su ve 50 milyon varil petrol tasarrufu sağlanmıştır. Bununla birlikte, aynı yıllar içerisinde toplanan geri dönüşüme uygun atık miktarı 17 milyon tona ulaşırken, iklim değişikliğine neden olan 2 milyar ton sera gazı salımı engellenmiş ve 209 milyon ağaç yok olmaktan kurtulmuştur. Bu kazanımların yanında 17 milyar TL gelir elde edilmiştir. Sıfır atık projesi kapsamında 2030 yılına kadar 100 bin kişiye istihdam ve yıllık olarak 20 milyar TL tasarruf edilmesi hedeflenmiştir. Sıfır atık projesinin daha geniş bir tabana yayılması ve hedeflerin daha ileri taşınmasına fayda sağlaması amacıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde Türkiye Çevre Ajansı kurulmuştur. Ajans, Türkiye tarafından yıllık 10 milyon tonu bulan cam, alüminyum, plastik ve metal ambalaj kullanımından kaynaklanan atıkları 2026 yılına kadar yüzde 65 oranında geri dönüştürmeyi hedeflemektedir.

İl Özel İdarelerinin Çevresel Görev ve Sorumlulukları

Tarihsel gelişime bakıldığında, Mithat Paşa öncülüğünde hazırlanan Vilayet Nizamnamesi'nin (1864) il yönetim yapısını ortaya koyduğu ve böylece, Osmanlı Devleti'nin eyalet yönetiminden vilayet (il) sistemine geçtiği görülmektedir (Ecevit, 1993; Eryılmaz, 2020; Konuralp, 2021). Yerel yönetimleri teşkil eden belediyeler, il özel idareleri ve köyler Fransa'da uygulanan vilayet sisteminden esinlenilerek Türkiye'de uygulanmaya başlanmış ve süreç içinde değişimler meydana gelmiştir (Gözler, 2019).

Yerel yönetimler alanında özellikle 1984 yılında büyükşehir belediyelerin kurulmasına yönelik 3030 sayılı yasanın ve 1987 tarih ve 3360 sayılı İl Özel İdaresi Yasası'nın kabulüyle önemli bir değişim süreci başlamıştır. Yerel yönetime ilişkin mevzuat son biçimini, 2004 yılında kabul edilen 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası ve 2005 yılında kabul edilen 5302 sayılı İl Özel İdaresi Yasası ve 5393 sayılı Belediye Yasası ile almıştır (Çiçek, 2014).

Artan demokratikleşme, hizmette yerellik, yerinden yönetimleştirme talep ve eğilimleri, yerel topluluğun kendisiyle ilgili konularda ve hizmetlerin sunumunda karar mekanizmalarına daha etkin katılımını ve merkezîyetçi yapıların gevşetilerek yerel yönetimlerin özerkliğini güçlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü günümüz koşullarında halka çöp toplama, ulaşım, çevre temizliği ve kanalizasyon hizmetleri sunulurken, aynı zamanda ve bunların ötesinde, günlük yaşamın karmaşıklaşmasından dolayı ortaya çıkan yeni sorunlarla da baş etmek zorunda kalınmaktadır. Yerel yönetimler bu hizmetlerin dışında ülkenin kalkınmasında önemli etkiye sahip eğitim, sağlık ve altyapı gibi hizmetlerin düzenli işleminde de büyük rol oynamaktadır (Çiftçioğlu ve Aydın, 2019).

Türkiye'de 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde, halk ve çevre refahını artırmak üzere “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlığı altında “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir” denilerek merkezi devlete ve halka çevre hakkı

çerçevesinde sorumluluklar yüklenmiştir (Çiftçiöğlü ve Aydın, 2019; Toprak, 2017). Yasaların, devletin yanı sıra yerel yönetimlere de yüklediği sorumluluklar bulunmaktadır.

4 Mart 2005 tarihli ve 25745 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan 5302 sayılı İl Özel İdaresi Yasasına göre; il özel idaresi, il halkının mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişisidir. Bu yasada il özel idarelerine çevre alanında verilen görevler şunlardır: (1) il sınırları içinde ilin çevre düzeni planı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi; (2) belediye sınırları dışında imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetler; (3) bisiklet yollarının ve şeritlerinin, bisiklet ve elektrikli skuter park ve şarj istasyonlarının, yaya yollarının ve gürültü bariyerlerinin planlanması, projelendirilmesi, yapımı, bakımı ve onarımıyla ilgili işler (TBMM, 2005).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı 2011–2023'e göre il özel idarelerine; konut ve kamu binalarında ısı yalıtımı sistemlerinin oluşturulması; Entegre Atık Yönetimi anlayışıyla Katı Atık Ana Planı kapsamında geri kazanım tesisleri ile organik atıklar, park, bahçe, pazaryeri atıkları, bitkisel ve hayvansal atıklar gibi atıklar için kompost ve biyometanizasyon tesislerinin kurulması; topraktaki karbon stok miktarını belirlemek ve artırmak için anız ve diğer ürün yakmalarının önlenmesi; iklim değişikliğine olumsuz etki oluşturmaması amacıyla, sulu tarım alanlarının amaç dışı kullanımını engellemeye yönelik çalışmalarının yapılması; su kaynakları yönetiminde iklim değişikliğine uyum alanındaki kapasitenin, kurumlar arası işbirliğinin ve eşgüdümün, araştırma çalışmalarının güçlendirilmesi; kuraklık il kriz merkezlerinin kapasitesinin güçlendirilmesi ve kriz yönetim planlarının hazırlanması; iklim değişikliğine uyumun mevcut eğitim faaliyetlerine dâhil edilmesi ve benzeri görev ve sorumluluklar yüklenmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012).

12 Temmuz 2019 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanan Sıfır Atık Yönetmeliği'nde özel idarelere verilen görevler ise şunlardır: Atıkları ayrıştırmak suretiyle biriktirmeye, israfi önlemeye halkın teşvik edilmesi; atıkların birbirine karışmasını önlemeye yönelik altyapısal sistemlerin kurularak toplanması; geri dönüşüm imkânlarının azami ölçekte sağlanması; sıfır atık yönetim sistemlerinin tüm aşamalarının kent konseyi gündemine taşınması ve halkın bu konuda eğitilmesi. Ayrıca bu yönetmelik kapsamında il özel idarelerinde çevre görevlisi bulundurulması veya danışmanlık hizmeti alınması öngörülmüştür (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019b).

BULGULAR

İğdır İl Özel İdaresi'nin faaliyet raporlarında çevresel çalışmalara ilişkin öne çıkan bulgular şunlardır: 2011 yılı faaliyet raporunda çevre ile ilgili hedefler sıralanmıştır: (1) Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ile çevre ve kırsal mirasın korunması için çalışmalar yapılması; (2) erozyon tehlikesi altındaki arazilerde erozyonu önleyici, toprak ve su dengesini sağlayan tedbirlerin alınması; (3) çevre sorunlarının çözümü ile doğrudan ve dolaylı ilgisi olan kurum ve kuruluşlar arasında özellikle belediyeler ve köy muhtarlıkları ile işbölümü ve işbirliği sağlanmasına yönelik mekanizmalar geliştirilmesi; (4) çevre sorunlarının giderilmesinde sivil toplum kuruluşlarının katılımı sağlanarak toplumsal uzlaşma ve katılıma önem verilmesi; (5) nüfus artışı ve diğer sosyo-ekonomik değişimler göz önünde tutularak, mevcut su kaynaklarının korunması ve kontrol edilmesi, yeni su kaynaklarının araştırılması, su kullanımında halkın bilinçlendirilmesi için gerekli tüm çalışmaların yapılması; (6) doğal

afetlerden korunma konusunda eğitim programları düzenlenmesi (Iğdır İl Özel İdaresi, 2011). Bu hedefler sonraki faaliyet raporlarında da aynen korunmuştur.

Ancak 67.618.517,13 TL'lik toplam bütçeden çevre hizmetlerine ayrı bir ödenek ayrılmaması dikkat çekicidir. Türkiye'nin Konya'dan sonra ikinci büyük rüzgâr erozyonu alanına sahip olan Aralık ilçesindeki rüzgâr erozyonu sahasında geçmiş yıllarda dikilen 455 bin fidanın bakımı yapılmıştır (Şekil 3). 13.542 hektarlık rüzgâr erozyonu bölgesinin ödenek yetersizliği dolayısıyla 12.235 hektarlık alanında çalışma yapılamamıştır. Katı atık projesi kapsamında Iğdır'ın merkeze ve ilçelere bağlı büyük köylerindeki katı atıkların bertaraf edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda İl Çevre Hizmetleri Birliği'ne üye olunmuş, 75.323,00 TL'lik ödenek ayrılmış; ancak, harcama yapılmamıştır. İklim değişikliği ile mücadeleye yönelik belirtilen bir çalışma söz konusu değildir. Sıfır Atık Yönetmeliği kapsamında yapılan herhangi bir çalışma da bulunmamaktadır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2011; Karaoğlu, 2018). Sonraki faaliyet raporlarında da iklim değişikliği ve sıfır atık konularında herhangi bir çalışmaya yer verilmemiştir.

2012 yılı için ayrılan toplam 81.035.674,22 TL'lik bütçeden çevre hizmetlerine 526.778,48 TL harcanmıştır. Aralık Rüzgâr Erozyonu Önleme (REÖ) Projesi kapsamında ödenek yetersizliği dolayısıyla 455 bin fidanın bakımı dışında yeni bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 165.323,00 TL'lik ödenekten 75.323,00 TL harcama yapılmıştır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2012).

Şekil 3. Aralık REÖ Bölgesi damla sulama öncesi (*solda*) ve sonrası (*sağda*).

2013 yılı faaliyet raporuna göre, 105.263.882,63 TL'lik toplam bütçeden çevre hizmetlerine 902.076,22 TL ayrılmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında varlığından söz edilen fidan sayısının bakım dışında ek çalışma yapılmamasına karşın 100 bin kadar artırılarak 550 bin olarak ifade edilmesi dikkat çekicidir. Bu yıl da ödenek yetersizliği nedeniyle fidanların bakımı dışında bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 211.814,50 TL'lik ödenekten 89.096,81 TL'lik harcama yapılmıştır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2013).

2014 yılı için ayrılan toplam 101.230.596,44 TL bütçeden çevre hizmetlerine 279.088,56 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında ödenek yetersizliği dolayısıyla 550 bin fidanın bakımı dışında erozyonu önlemeye dönük yeni bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 231.552,53 TL ödenekten 111.552,53 TL harcama yapılmıştır. Geçmiş yıllardan farklı olarak zirai atıkların bertaraf edilmesine yönelik 48 köyde ziraat konteynır alım işi gerçekleştirilmiştir (Iğdır İl Özel İdaresi, 2014a).

2015 yılı için ayrılan toplam 120.305.018,81 TL bütçeden çevre hizmetlerine 344.530,01 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında ödenek yetersizliği dolayısıyla 550 bin fidanın bakımı dışında erozyonu önlemeye dönük yeni bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 240.000,00 TL ödenekten 209.577,79 TL harcama yapılmıştır. Sorumluluk bölgesinde bulunan 1.300 adet çöp konteynırından toplanan 1.222.400,00 kg atık çöp İğdır Belediyesi'ne ait katı atık tesislerine boşaltılmıştır (Şekil 4). 2014 yılından farklı olarak ziraî atıkların bertaraf edilmesine yönelik 48 köye 2 köy daha eklenerek topla 50 köye ziraî konteynır alım işi gerçekleştirilmiştir (İğdır İl Özel İdaresi, 2015).

Şekil 4. İğdır Katı Atık Tesisi.

2016 yılı için ayrılan toplam 117.027.499,44 TL'lik bütçeden çevre hizmetlerine toplam 294.513,94 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında ödenek yetersizliği dolayısıyla 550 bin fidanın bakımı dışında bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 120.000,00 TL ödenekten 105.228,08 TL harcama yapılmıştır. Sorumluluk bölgesinde bulunan 1300 adet çöp konteynırından toplanan 1.027.400,778 kg atık çöp, İğdır Belediyesi'ne ait katı atık tesislerine boşaltılmıştır (İğdır İl Özel İdaresi, 2016a).

2017 yılı için ayrılan toplam 137.400.999,81 TL bütçeden çevre hizmetlerine 931.769,43 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında 550 bin fidanın bakımı dışında bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 218.117,49 TL ödeneğin tamamı kullanılmıştır. Sorumluluk bölgesinde bulunan 1300 adet çöp konteynırından toplanan 1.256.140,00 kg atık çöp, İğdır Belediyesi'ne ait katı atık tesislerine boşaltılmıştır (İğdır İl Özel İdaresi, 2017a).

2018 yılı için ayrılan toplam 197.375.488,41 TL bütçeden çevre hizmetlerine 414.059,87 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında 106.800 m damla sulama borusu alınmış, 96.540,00 TL harcanmış ve 550 bin fidanın bakımı yapılmıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 320.675,08 TL'lik ödeneğin tamamı kullanılmıştır. Sorumluluk bölgesinde bulunan 1600 adet çöp konteynırından toplanan 1.133.960 kg atık çöp İğdır Belediyesi'ne ait katı atık tesislerine boşaltılmıştır (İğdır İl Özel İdaresi, 2018a).

2019 yılı için ayrılan toplam 204.835.395,78 TL'lik bütçeden çevre hizmetlerine 315.541,28 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında ödenek yetersizliği dolayısıyla 850 bin fidanın bakımı dışında yeni bir çalışma yapılmadığı belirtilmesine karşın fidan sayısının bir önceki yıla göre 300 bin artması dikkat çekicidir. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 350.000,00 TL'lik ödenekten 310.146,28 TL harcama yapılmıştır. Sorumluluk bölgesinde bulunan 1600 adet çöp konteynırından toplanan 1.260.000 kg atık çöp, İğdır Belediyesi'ne ait katı atık tesislerine boşaltılmıştır (İğdır İl Özel İdaresi, 2019a).

2020 yılı için ayrılan toplam 206.735.107,79 TL'lik bütçeden çevre hizmetlerine 401.794,06 TL harcanmıştır. Aralık REÖ Projesi kapsamında ödenek yetersizliği dolayısıyla 850 bin fidanın bakımı dışında erozyonu önlemeye dair yeni bir çalışma yapılmamıştır. Katı atık projesi kapsamında ayrılan toplam 401.794,06 TL'lik ödeneğin tamamı harcanmıştır. Sorumluluk bölgesinde bulunan 1600 adet çöp konteynirından toplanan 3.237.420 kg atık çöp, Iğdır Belediyesi'ne ait katı atık tesislerine boşaltılmıştır. Sorumluluk bölgesindeki konteynir sayısı aynı kalmasına karşın atık miktarının 2.000.000 kg kadar artış göstermesi konusunda bir değerlendirme yapılmamıştır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2020a).

2015-2019 Stratejik Planı'nda Çevre ve Sağlık Komisyonu önerileri olarak “yardım adı altında dağıtılan kalitesiz ve düşük kalorili kömürün yasaklanması; Ağrı Dağı ve Iğdır'ı çevreleyen dağların yeşillendirilmesi, Kent Ormanı tarzında ormanların ve mesire alanlarının oluşturulması; Kolikent, Karahacılı ve Yukarı Topraklı köylerinin bulunduğu bölgenin erozyonu önleme kapsamında ağaçlandırılması” yer almıştır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2014b, s. 26). Ancak, stratejik planın kapsadığı 2015 ile 2019 yılları dâhil olmak üzere tüm faaliyet raporlarında bu önerilerin gerçekleştirildiğine dair bir ifade yer almamıştır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2015, 2016a, 2017a, 2018a, 2019a). Aynı zamanda stratejik amaçlardan biri olarak sunulan “stratejik plan dönemi içerisinde tel çit ile çevrili 1307 ha sahada mevcut 740 ha damla sulama tesisine ek olarak her yıl 100 ha sahada yeni damlama sulama tesisi yapılması” yer almasına karşın, söz konusu yıl aralığına ait faaliyet raporları incelendiğinde 740 ha alan dışında damla sulama sistemlerinin artırıldığına rastlanılmamıştır. 2018 Yılı Faaliyet Raporu'nda “2018 yılında 106800 m damla sulama borusu alınmış ve 96.540,00 TL harcanmıştır” denilmesine karşın 2019 raporunda kullanım sahasının artmadığı görülmüştür.

2020-2024 Stratejik Planı'nda, 2015-2019 Stratejik Planı'nda kurulu olduğu belirtilen 740 ha alanda damla sulama sistemlerine ekleme yapılmamıştır. 2015-2019 Stratejik Raporu'nda belirtilen ancak 2015 ile 2019 faaliyet raporlarında yapılmadığı görülen ağaçlandırma yapılmasına dair öneriler, 2020-2024 Stratejik Planı'na da konulmuştur (Iğdır İl Özel İdaresi, 2019b, s. 26).

Dijital ortamda erişime açık olan 2017-2021 Performans Programlarında “Performans Hedef ve Göstergeleri ile Kaynak İhtiyacı” olarak “Yurt genelinde başlatılan ağaçlandırma kapsamında orman alanı bakımından oldukça geri olan ilimizde ağaçlandırma çalışmalarında örnek çalışmalarımız devam edecek, vereceğimiz destekler hem maddi hem de fiziki olarak devam edecektir” denilmesine karşın bu konuda çalışma yapıldığına dair herhangi bir göstergeye stratejik planlarda, performans programlarında ve faaliyet raporlarında rastlanmamıştır (Iğdır İl Özel İdaresi, 2016b, 2017b, 2018b, 2019c, 2020b).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yerel yönetimlerin iklim değişikliğiyle mücadelede sistematik bir yaklaşım benimseyerek strateji oluşturması ve gerekli adımları yaşama geçirmesi hem temsil ettikleri yerel topluluklara hem de insanlığa karşı sorumluluğun gereğidir. Bu sistematik yaklaşımlar, ilgili yerel yönetimin dünyaya ve toplumsal gerçekliğe bakış açısına göre değişiklik arz eder. Tablo 1'de yerel yönetimlere kılavuzluk edebilecek bazı yaklaşımlar özetlenmiştir. Bu yaklaşımların genellikle, neoliberalizmle gündeme gelen “yeni” kamu yönetimi anlayışlarıyla uyumlu olduğu görülmektedir ve bunlar kamu, piyasa ve sivil toplum kuruluşları arasında risk, kaynak ve otorite paylaşımını teşvik eder niteliktedir. Ancak, çevre gibi hassas ve ortak yararın söz konusu olduğu bir alanda piyasalaşma eğilimini güçlendirecek yaklaşımların ileriki süreçlerde kamuya daha büyük yük ve zararlara yol açabileceği unutulmamalıdır. Dahası, sivil toplum kültürünün yeterince gelişmediği bağlamlarda, sorumluluğu gönüllü sektörle paylaşmak, olumsuz etkiler

yaratabilmektedir. Onun yerine, demokratikleşmenin de bir gereği olarak, yerel yönetimlerin karar alma kapasitelerini, idarî, malî ve personel özerkliklerini güçlendirmek, yerel topluluğun katılım ve denetim olanaklarını genişletmek, daha yararlı sonuçlar verecektir. O arada, merkezi yönetimin de mevzuatın yerelde ne derecede uygulandığını denetleyebilmesi ve gerektiğinde yargı yoluna başvurabilmesi, yönetimde etkinliği artıracaktır.

Tablo 1. İklim Değişikliğiyle Mücadelede Yerel Yönetimlerin İzlençeleri.

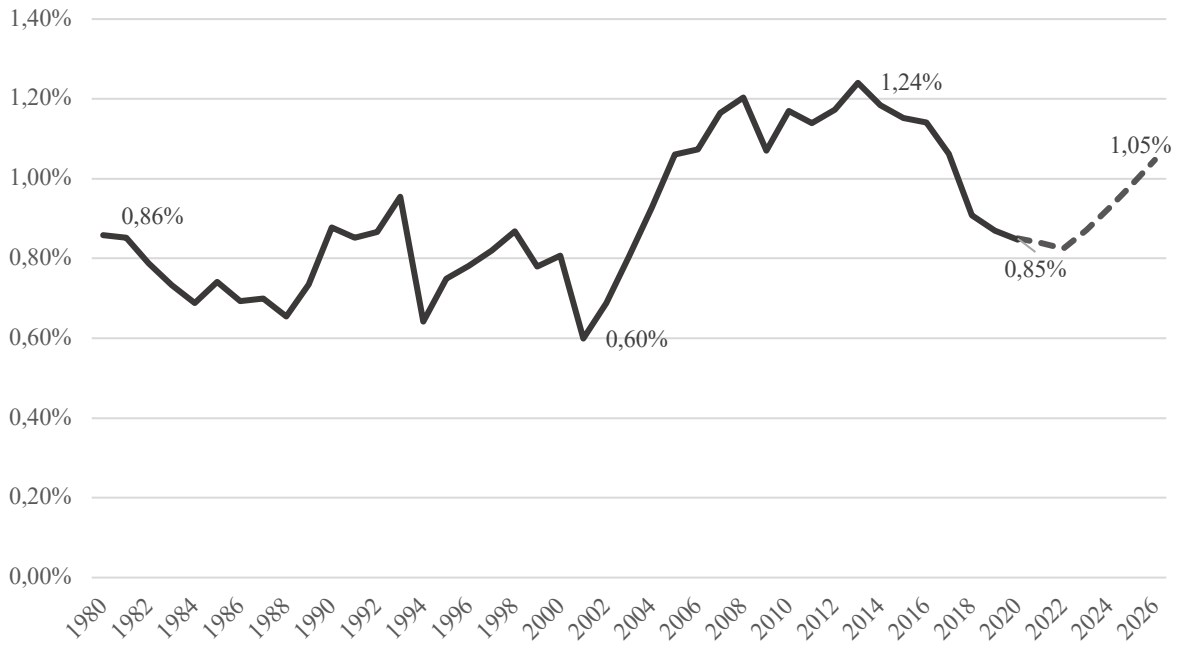
Yaklaşım	Politikalar ve Mekanizmalar	Olanaklar ve Kısıtlılıklar
Kurum İçi	İldeki kamu binalarının, tesislerinin ve ulaşım filolarının yönetimi.	Önemli sayıda taşınmazlar/araçlar vb. doğrudan il yönetiminin kontrolündedir, bunların iyileştirilmesi yerel yönetimlerin iklim mücadelesine “örnek olması” için ayrıca bir fırsattır. Ancak, bu iyileştirmeler tüm ilin sera gazı salımlarının ve kırılganlıklarının yalnızca küçük bir bölümünü oluşturmaktadır.
Kamu Tedariki	İlde iklim dostu altyapı sistemlerinin kamu tarafından geliştirilmesi ve hizmet sağlama yaklaşımları.	Salımların ve kırılganlıkların önemli ölçüde azaltılması potansiyeli önemli bir avantajdır. Ancak, iller bazı kilit sektörlerde (enerji gibi) dair hizmetler üzerinde sorumluluk sahibi olmayabilir, bu nedenle yerel yönetimler mali riski üstlenmek istemeyebilir, yeterli sermayeye sahip olmayabilir veya beklenmedik zorluklarla karşılaşabilir.
Kamu-Özel Tedariki	İlde iklim dostu altyapı sistemlerinin özel sektör katılımıyla geliştirilmesi ve hizmet sağlama yaklaşımları.	Özel sektörün katılımı bilgi, mali kaynak veya başka girdilere katkı yapmak suretiyle belirli hizmetlerin sağlanmasını iyileştirebilir. Ancak bu gibi yaklaşımlar kamu menfaatlerinin yerine getirilmesini sağlamak açısından daha etkin bir yönetime ihtiyaç duyacaktır. Ayrıca risklerin özel sektöre aktarılmasında artı maliyet gündeme gelebilir.
Mevzuat ve Teşvikler	Arazi kullanımı ve inşaat mevzuatı; vergiler, sübvansiyonlar gibi mali enstrümanlar, sertifikalı yeşil binalar için teşviklerin planlanması.	Özel yatırımları etkilemek ve teşvik etmek için umut vaat eden bir yaklaşımdır. Ancak, bazı önlemlerin uygulanması siyasi olarak zor olabilir, geriye doğru uygulanmasında zorluk bulunabilir ve kapasiteler sınırlı olduğunda uygulamada da zorlayıcı olabilir.
Etkinleştirme ve Destekleme	Paydaşların katkı sağlanmasını teşvik etmek için demo projeleri, farkındalık oluşturma ve bilgi sağlama, topluma iklim mücadelesi için destek.	Sivil toplum kuruluşları, üniversite, vb. yerel paydaşlarla birlikte çalışmak, onların başarılı girişimlerini dikkate almak önemlidir. Ancak, toplum faaliyetlerinin gönüllülük esasına göre ve sivil-toplum veya toplum tabanlı liderliğe bağlı olduğu göz önünde tutulmalıdır.
Kurum-Toplum Yönetimli	İlin hedefleriyle uyumlu olan ve yerel yönetimler dışındaki diğer il paydaşları tarafından yapılan iklim eylemleri.	Bu önlemlerin il yönetimine maliyeti hemen hiç yoktur. İllerde iklim mücadelesi için giderek artan sayıda özel sektör ve toplum yönetimli girişimler vardır ve bunlar iklim eylem planlarının uygulanmasında ciddi faydalar sağlama potansiyeline sahiptir. İl yönetimleri etkinleştirme ve destekleme yoluyla bu girişimlerin ölçeklerini büyütebilir.

Kaynak: İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (Talu, 2019).

Neoliberalizmin paradoksu, günümüzün en önemli küresel dışsalığı olan iklim krizinde çarpıcı biçimde görülmektedir. Neoliberalizmin taşıyıcısı durumundaki Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund*, IMF), Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar, devletin piyasaya müdahalesini minimumda tutmak ve sermayenin sınır tanımaksızın ve devletlerin egemenlik duvarına çarpmaksızın küreselleşmesini isterken kriz durumunda devletlerin “kurtarıcı” rolü ön plana çıkarılmaktadır. Kazanç söz konusu olduğunda “devlet” (müdahalesi) büyümeye engel olarak sunulurken riskler söz konusu olduğunda en büyük fedakârlık kamudan beklenip en büyük sorumluluk devlete yüklenmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın “2021 Dünya Enerji Görünümü” (*World Energy Outlook 2021*, WEO-2021) adlı raporunda bu paradoks açık olarak fark edilmektedir. Dünyayı 1,5°C hedefinde rayına

oturtmak için, temiz enerji projelerine ve altyapısına yapılan yıllık yatırımın 2030 yılına kadar yaklaşık 4 trilyon ABD dolarına yükselmesi; bunun için de yüzde 70 oranında ek harcama gerektiği belirtilirken şöyle denilmektedir: “Hükümetler sürücü koltuğunda: Yerel topluluklardan şirketlere ve yatırımcılara kadar herkesin gemide olması gerekiyor, ancak hiç kimse enerji sistemini daha güvenli bir hedefe yönlendirmek için hükümetlerle aynı kapasiteye sahip değildir” (Uluslararası Enerji Ajansı, 2021). Oysa, küresel sermayenin bir sınıf projesi olan neoliberalizm, öteden beri tam da bu “kapasite”yi hedef tahtasına oturtmaktadır (Brown, 2015; Cahill, 2014; Harvey, 2005; Konuralp ve Bicer, 2021; Mirowski, 2013).

Neoliberalizmin büyüme uğruna ve çevre pahasına sunduğu reçetelerin halkın refahına ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine gerçekten katkı yapıp yapmadığını anlamak açısından 1980’lerin başında neoliberal yapısal dönüşüm reformlarını uygulamaya ilk başlayanlardan biri olarak karma ekonomi modelinden arz yanlı stratejiye hızlı bir geçiş yapan Türkiye’ye bakmak yeterli olacaktır. Türk ekonomisini uluslararası piyasalarla daha da bütünleştirmek için finansal serbestleşmeyi, piyasalaşmayı, özelleştirmeyi amaçlayan “reform”ların Türkiye’nin dünya ticaretinden aldığı payı artırmadığı, Türkiye’nin payının 40 yıl sonra dahi 1980’deki seviyesiyle aynı olduğu, bunun yakın gelecekte de değişmeyeceği, bu reformları şart koşan IMF tarafından bile öngörülmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Türkiye’nin Dünya Ekonomisinden Aldığı Pay (1980-2026)

Kaynak: IMF (2021) verisi baz alınarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Neoliberal doğrultuda biçimlenen küresel sistemin Türkiye’ye yansımalarına ilişkin değerlendirmenin ardından Iğdır örneğinin analizini özetleyecek olursak, şu noktalar dikkat çekmektedir: Iğdır İl Özel İdaresi’nin stratejik planları, performans programları ve faaliyet raporları incelendiğinde, iklim değişikliğiyle mücadele ve sıfır atık sistemiyle ilgili olarak - yasal bağlayıcılığı bulunmasına karşın- kurumun yaptığı açık bir çalışmanın bulunmadığı görülmüştür. İklim değişikliğiyle mücadele ve sıfır atık çalışmaları kapsamında merkezi yönetimin aldığı kararların yereldeki uygulama biçim ve düzeylerini yeterince denetleyen ve gerekli yaptırımları devreye sokabilen bir mekanizmanın bulunmayışı, bunda etkili olmaktadır.

Örneğin, Sıfır Atık Yönetmeliği’ne göre, yerel yönetimlerin temel seviyede sıfır atık belgesi alması yükümlülüğü bulunurken, Iğdır Özel İdaresi bu yükümlülüğü yerine getirmemiştir.

Ayrıca, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından il özel idarelerinde kurulması için norm kadrolara dâhil edilen iklim değişikliği müdürlüğü ve sıfır atık müdürlüğünün İğdır İl Özel İdaresi (2021) Teşkilat Şeması içerisinde yer almaması, konuya gerekli duyarlılığın gösterilmediği anlamına gelmektedir.

Öte yandan, İğdır'ın çevresinde yer alan Kars, Ardahan, Ağrı ve Muş illerin özel idarelerinin çalışmalarına bakıldığında da benzer durumun geçerli olduğu görülmektedir. Ancak bu konuda olumlu olarak değerlendirilebilecek çalışmalar yapan bazı il özel idareleri de dikkat çekmektedir. Örneğin, Amasya İl Özel İdaresi'nin (2021) sıfır atık belgesini alarak görev ve sorumlulukları doğrultusunda hareket etmiş olduğu görülmektedir. Keza Rize İl Özel İdaresi (2020), çevresel sorunların çözümü, sürdürülebilir çevre ve kalkınma ilkeleri çerçevesinde "Sıfır Atık Projesi"ni hayata geçirmiştir. Giresun İl Özel İdaresi (2021), Kümbet yaylasında çevre günü etkinliği kapsamında çöp toplama ve temizlik çalışması yapmış ve sıfır atık konusunun önemini vurgulamıştır. Bilecik İl Özel İdaresi (2021) de 2020 yılı içerisinde kurum personellerine yönelik gerçekleştirilen sıfır atık eğitimi ile farkındalık yaratmış ve kuruma atık ayrıştırma kutuları koyulmuştur.

Sonuç olarak, bu çalışma doğrultusunda, İğdır İl Özel İdaresi'nin görev bölgesinde iklim değişikliği ile mücadele ve sıfır atık yönetim sistemi ile ilgili, atıkların azaltılması, ayrıştırılması, geri dönüştürülmesi veya geri kazandırılması; gerekli atık toplama merkezlerinin kurulması; çok verimli tarım alanlarına sahip olan İğdır'da kompost gübreye dönüştürülmeye uygun atıkların tarımsal üretimi desteklemek üzere kullanılması; anız yakımının önüne geçilmesi; halkta bu konularda farkındalık yaratacak bilgilendirme ve eğitim kampanyalarına başlanması; Orman Genel Müdürlüğü'ne (Orman Genel Müdürlüğü, 2021) göre, verimli orman alanı Ağrı ili ile birlikte 0 hektar, bozuk orman alanı ise sadece 161 hektar olan Türkiye'nin ormansız tek ili İğdır'da ağaçlandırma ve ormanlaştırma çalışmalarına ağırlık verilmesi; ildeki hava kirliliğinin birincil nedeni ve sera gazı salımının önemli kaynağı olan konut ve binaların ısınması için tüketilen fosil yakıt türlerini değiştirmeye ve miktarlarını azaltmaya yönelik altyapı ve araştırma çalışmalarının yaşama geçirilerek, yenilikçi altyapı sistemleriyle akıllı evlerin teşvik edilmesi ve iklim-akıllı kent olmaya yönelmesi (Akıllı Kentler, 2016); toplu taşıma, elektrikli araçlar ve bisikletin tercih edilmesini sağlamak üzere çevreci ulaşım sistemlerinin güçlendirilmesi; daha önce ulaşım sektörünün İğdır'ın hava kirliliğine etkisinin araştırıldığı çalışmanın ışığında (Gürçam, Konuralp ve Ekici, 2021), merkezi yönetimle ilişki kurularak şehrin ulusal demiryolu ağına bağlanması için girişimlere öncülük edilmesi; bulutluluğun az olması nedeniyle güneşlenme süreleri Türkiye ortalamasının üzerinde olan İğdır'da yenilenebilir enerji üretimine destek verilmesi (Yalçın, 2016); su kullanımının düzenlenmesi ve yer altı su kaynaklarının korunması gibi konuların öncelikli olarak gündeme alınması gereken konular olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, bu konuda harekete geçen diğer yerel yönetimler örnek alınarak ivedilikle, İğdır'ın iklim değişikliği uyum stratejisi ve eylem planı yapılması gerekmektedir.

KATKI ORANI BEYANI

Bu makalenin neoliberalizme dair kavramsal çerçevesi ve tartışma-sonuç bölümü Emrah Konuralp tarafından yazılırken iklim değişikliği, sıfır atık ve mevzuata dair bölümler ile bulgular Selçuk Gürçam tarafından yazılmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

KAYNAKÇA

- Ağaçayak, T. (2019). *Türkiye’de Atık, Atıksu ve Hava Kalitesi Yönetiminde İklim Değişikliği Kapsamlı Yerel Çalışmalar*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü.
- Akıllı Kentler. (2016). Küresel Isınmada Kentlere Düşen Büyük Görev. *Akıllı Kentler-Akıllı Şehirler*. 28 Ekim 2021 tarihinde <http://www.akillikentler.org/kuresel-ismmada-kentlere-dusen-buyuk-gorev-287.html> adresinden erişildi.
- Amasya İl Özel İdaresi. (2021). İl Özel İdaresi “Sıfır Atık Belgesi” ni aldı. *Amasya İl Özel İdaresi Web Sitesi*. 12 Aralık 2021 tarihinde <http://www.amasyaozelidare.gov.tr/il-ozel-idaresi-sifir-atik-belgesi-ni-aldi> adresinden erişildi.
- Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi. (2014). *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı*. Avrupa Konseyi. <https://rm.coe.int/booklet-european-charter-of-local-self-government-turkish-version/168071b67b> adresinden erişildi.
- Aydoğdu, İ. B. (2014). Yerel ve Bölgesel Düzeyde Çevre Kirliliği Sorunları: Elazığ İli Örneği. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 133–148.
- Baker, I., Peterson, A., Brown, G. ve McAlpine, C. (2012). Local government response to the impacts of climate change: An evaluation of local climate adaptation plans. *Landscape and Urban Planning*, 107(2), 127–136. doi:10.1016/j.landurbplan.2012.05.009
- Bilecik İl Özel İdaresi. (2021). İdaremizde Sıfır Atık Dönüşümü. *Bilecik İl Özel İdaresi Web sitesi*. 12 Aralık 2021 tarihinde <http://www.bilecikozelidare.gov.tr/idaremizde-sifir-atik-donusumu> adresinden erişildi.
- Bilgili, M. Y. (2021). Sıfır Atık Yaklaşımının Kökenleri ve Günümüzdeki Anlamı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 683–703. doi:10.46928/iticusbe.787711
- Birleşmiş Milletler. (2021). Global Compact. *Global Compact Web Page*. <https://www.unglobalcompact.org/> adresinden erişildi.
- Bogner, J., Ahmed, M. A., Diaz, C., Faaij, A., Gao, Q., Hashimoto, S., ... Zhang, T. (2007). Waste Management. B. Metz, O. R. Davidson, P. R. Bosch, R. Dave ve L. A. Meyer (Ed.), *Climate Change 2007: Mitigation. Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* içinde (ss. 585–618). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Brown, W. (2015). *Undoing the Demos: Neoliberalism’s Stealth Revolution*. New York: Zone Books.
- Cahill, D. (2014). *The End of Laissez-Faire?: On the Durability of Embedded Neoliberalism*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı 2011–2023*. Ankara: Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü İklim Değişikliği Dairesi.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2019a). Kuruluşlar İçin. *Sıfır Atık*. 10 Ekim 2021 tarihinde <https://sifiratik.gov.tr/SistemKurulumu/kuruluslar-icin> adresinden erişildi.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Sıfır Atık Yönetmeliği (2019). Türkiye.
- Çiçek, Y. (2014). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 53–64.
- Çiftçioğlu, H. ve Aydın, A. H. (2019). Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Çevre Sorunlarının Çözümündeki Sorumlulukları, Roller ve Önemi. *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 3(1), 117–128.
- Dale, A., Robinson, J., King, L., Burch, S., Newell, R., Shaw, A. ve Jost, F. (2020). Meeting the climate change challenge: local government climate action in British Columbia, Canada. *Climate Policy*, 20(7), 866–880. doi:10.1080/14693062.2019.1651244
- Das, S., Lee, S. H., Kumar, P., Kim, K. H., Lee, S. S. ve Bhattacharya, S. S. (2019). Solid waste management: Scope and the challenge of sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 228, 658–678. doi:10.1016/j.jclepro.2019.04.323
- Daşcıoğlu, B. Z. Ö. (2021). *IPCC’nin Altıncı Değerlendirme Raporu Ne Anlama Geliyor?*
- Demir, K. ve Şahinkaya, S. (2019). *Adana ilinde sıfır atık projesinin uygulanması*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Denchak, M. ve Turrentine, J. (2021). Climate Change: What You Need to Know. *NRDC (Natural Resources Defense Council)*.
- Derviş, K. (2021, 15 Ekim). Popülist milliyetçiliğe karşı yeşil enternasyonalizm. *Oksijen*, s. 35. İstanbul.
- Deutch, J. (2020). Is Net Zero Carbon 2050 Possible? *Joule*, 4(11), 2237–2240. doi:10.1016/j.joule.2020.09.002
- Doğan, H., Erkan, A., Güser, Y., Odabaşı, E., Çamalan, G., Kılıç, G., ... Çetin, S. (2021). *2020 Yılı Meteorolojik Afetler Değerlendirmesi*. Ankara.
- Dünya Ekonomik Forumu. (2017). Millennials Survey: ‘Refugees Are Welcome, Robots Can’t Be Trusted, Climate Change Is Our Biggest Concern’. <https://www.weforum.org/press/2017/08/millennials-survey-refugees-are-welcome-robots-can->

- t-be-trusted-climate-change-is-our-biggest-concern/ adresinden erişildi.
- Ecevit, B. (1993). *Mithat Paşa ve Türk Ekonomisinin Tarihsel Süreci*. Ankara: DSP Yayınları.
- Erdem, N., Teknik, K., Araştırma, Ü., Karadeniz, G., Üniversitesi, T., Ve, İ., ... Bölüm Başkanlığı, Y. (2015). Çevre Sorunlarının Yerel Yönetimler Kapsamında İncelenmesi, 1, 1309–8039.
- Eryılmaz, B. (2020). *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonsiyonlar, Politikalar* (13. bs.). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Giresun İl Özel İdaresi. (2021). Giresun İl Özel İdaresi Kümbet Aymaç Mevkisinde Çevre Günü Etkinliğinde. *Giresun İl Özel İdaresi Web Sitesi*. 12 Aralık 2021 tarihinde <http://www.giresunilozelidare.gov.tr/giresun-il-ozel-idaredi-kumbet-aymac-mevkisinde-cevre-gunu-etkinliginde> adresinden erişildi.
- Gökalp Alica, S. S. (2018). Yerel Yönetimler ve Çevre. *Emek Araştırma Dergisi*, 9(14), 9–22.
- Gözler, K. (2019). *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*. Bursa: Ekin.
- Gürçam, S. (2022). Analysing the Global Fight Against Climate Change and the Turkish Context. *Lectio Socialis*, 6(1), In Press. doi:10.47478/lectio.1004359
- Gürçam, S., Konuralp, E. ve Ekici, S. (2021). Determining the effect of air transportation on air pollution in the most polluted city in Turkey. *Aircraft Engineering and Aerospace Technology*, 93(2), 354–362. doi:10.1108/AEAT-08-2020-0176
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2011). *2011 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2012). *2012 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2013). *2013 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2014a). *2014 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2014b). *Stratejik Plan 2015-2019*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2015). *2015 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2016a). *2016 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2016b). *2017 Yılı Performans Programı*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2017a). *2017 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2017b). *2018 Yılı Performans Programı*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2018a). *2018 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2018b). *2019 Yılı Performans Programı*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2019a). *2019 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2019b). *Stratejik Plan 2020-2024*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2019c). *2020 Yılı Performans Programı*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2020a). *2020 Yılı Faaliyet Raporu*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2020b). *2021 Yılı Performans Programı*. İğdır. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/faaliyetrpr> adresinden erişildi.
- İğdır İl Özel İdaresi. (2021). Teşkilat Şeması. *İğdır İl Özel İdaresi Web Sitesi*. 10 Ekim 2021 tarihinde <http://www.igdirozeldare.gov.tr/teskilatyapisi> adresinden erişildi.
- IMF. (2021). World Economic Outlook (October 2021) - GDP, current prices. *International Monetary Fund*. 30 Ekim 2021 tarihinde <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/TUR/WEOWORLD> adresinden erişildi.
- IPCC. (2021). *AR6 Climate Change 2021: The Physical Science Basis*. 10 Ekim 2021 tarihinde <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-i/> adresinden erişildi.
- Karababa, A. O., Atlı, B., Gayretli, C. P., Çağlayan, C., Varol, G., Koç, G., ... Ayta, S. (2021). *Kara Rapor 2021: Hava Kirliliği ve Sağlık Etkileri*.

- Karaoğlu, M. (2018). Iğdır-Aralık'ta rüzgar erozyonu çalışmaları. *Journal of Agriculture*, 1(2), 25–38.
- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2009). *Çevre Politikası*. Ankara: İmge.
- Kızılböğâ, R. ve Batal, S. (2013). Türkiye'de Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü ve Önemi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 191–212.
- Konuralp, E. (2020). Between neoliberal appetite and environmentalist reservations: the political economy of sustainable aviation. *International Journal of Sustainable Aviation*, In press.
- Konuralp, E. (2021). On Mithat Paşa's Governorships in the Balkans. A. Haşimov ve M. Şabanov (Ed.), *Al Farabi Journal 9th International Conference on Social Sciences Full Text Book* içinde (ss. 116–131). Nakhchivan: Farabi Publishing House.
- Konuralp, E. ve Adaş, S. (2018). Ya Brexit Sonrası? Birleşik Krallık'ın AB'den Kopuş Dönemeci ve Alternatifleri. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 518–540.
- Konuralp, E. ve Bicer, S. (2021). Putting the Neoliberal Transformation of Turkish Healthcare System and Its Problems into a Historical Perspective. *Review of Radical Political Economics*, 53(4). doi:10.1177/04866134211005083
- Melville, G. (2021). Companies that have set net zero targets. *Carbon Intelligence*. 10 Ekim 2021 tarihinde <https://carbon.ci/insights/companies-with-net-zero-targets/> adresinden erişildi.
- Mirowski, P. (2013). *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown*. London: Verso.
- NASA. (2021). Global Warming vs. Climate Change | Resources – Climate Change: Vital Signs of the Planet. 10 Ekim 2021 tarihinde <https://climate.nasa.gov/resources/global-warming-vs-climate-change/> adresinden erişildi.
- NOAA. (2021). Past Climate | 10 Ekim 2021 tarihinde NOAA Climate.gov. adresinden erişildi.
- O'Riordan, T. ve Jager, J. (1996). Beyond climate change science and politics. T. O'Riordan ve J. Jager (Ed.), *Politics of climate change: A European perspective* içinde . London: Routledge.
- Orman Genel Müdürlüğü. (2021). İllere Göre Orman Varlığı. *Orman Genel Müdürlüğü Web Sitesi*. 28 Ekim 2021 tarihinde <https://web.ogm.gov.tr/Sayfalar/Ormanlarımız/İllere-Gore-Orman-Varligi.aspx> adresinden erişildi.
- Öztaş, C. ve Zengin, E. (2008). Yerel Yönetimler ve Çevre. *Journal of Social Policy Conferences*, (54), 181–200.
- Pacheco, P., Bakhtary, H., Camargo, M. C., Donofrio, S., Drigo, I. ve Mithöfer, D. (2018). The private sector: Can zero deforestation commitments save tropical forests? A. Angelsen, C. Martius, V. De Sy, A. E. Duchelle, A. M. Larson ve P. T. Thuy (Ed.), *Transforming REDD+: Lessons and new directions* içinde (ss. 161–173). Bonn: Center for International Forestry Research (CIFOR). doi:10.17528/cifor/007045
- Rize İl Özel İdaresi. (2020). Sıfır Atık Projesi. *Rize İl Özel İdaresi Web Sitesi*. 12 Aralık 2021 tarihinde <http://www.rizeozelidare.gov.tr/sifir-atik-projesi> adresinden erişildi.
- Şen, Ö. L. (2013). Türkiye'de iklim değişikliğinin bütünsel resmi. III. *Türkiye'de İklim Değişikliği Kongresi* içinde (s. 7).
- Sensoneo. (2019). Global Waste Index 2019. *Sensoneo.com*. 10 Ekim tarihinde <https://sensoneo.com/sensoneo-global-waste-index-2019/> adresinden erişildi.
- Solomon, S., Qin, D., Manning, M., Chen, Z., Marquis, M., Averyt, K. B., ... Miller, H. L. (2007). *Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Talu, N. (2019). *Yerel İklim Eylem Planlaması ve Türkiye Pratikleri*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü.
- TBMM. İl Özel İdaresi Kanunu (2005). 11 Ekim 2021 tarihinde <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5197.html> adresinden erişildi.
- Thomas, J. (1991). *Rethinking the Neolithic*. Cambridge University Press.
- Toprak, D. (2017). Türkiye'nin Çevre Politikasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Yerel Yönetim Bütçesinin İncelenmesi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(2).
- TÜİK. (2020). İstatistiklerle Çevre, 2018. 11 Aralık 2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Cevre-2018-33675> adresinden erişildi.
- Türkeş, M. (2012). Türkiye'de Gözlenen ve Öngörülen İklim Değişikliği, Kuraklık ve Çölleşme. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1–32.
- Turp, M. T., Öztürk, T., Türkeş, M. ve Kurnaz, M. L. (2014). RegCM4.3.5 Bölgesel İklim Modelini Kullanarak Türkiye ve Çevresi Bölgelerin Yakın Gelecekteki Hava Sıcaklığı ve Yağış Klimatolojileri İçin Öngörülen Değişikliklerin İncelenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 23(1), 1–24.
- UCLG. (2018). Why local and regional governments are key players. *United Cities and Local Governments*. 12 Aralık 2021 tarihinde <https://www.uclg.org/en/issues/climate-change> adresinden erişildi.
- Uluslararası Enerji Ajansı. (2021). *World Energy Outlook 2021*. Paris: IEA.

- UNDP Türkiye. (2021). Sıfır Atık Projesi, UNDP Türkiye'nin ilk Küresel Amaçlar Eylem Ödülüne Layık Görüldü. 11 Ekim 2021 tarihinde <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/pressreleases/2021/03/Sifir-Atik-projesine-odul.html> adresinden erişildi.
- Wilson, D. C. ve Velis, C. A. (2015). Waste management - Still a global challenge in the 21st century: An evidence-based call for action. *Waste Management and Research*, 33(12), 1049–1051. doi:10.1177/0734242X15616055
- Yalçın, L. (2016). *İğdır ve FV Güneş Elektrikçi*. Serhat Kalkınma Ajansı.
- Yapraklı, S. ve Bayramoğlu, T. (2017). Türkiye'de Enerji Kullanımı ve İklim Değişikliği: 1990-2030 Dönemine İlişkin Tanımsal Bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 430–453.
- Zengin, E. (2009). Yerel Yönetimler ve Çevre. *Journal of Qafqaz University*, (26), 116–123.
- Zengin, E. ve Esedov, A. (2011). Çevre Sorunlarının Yerel Özellikleri ve Üsküdar Örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (59), 149–178.
- Zeytin, M. ve Kırılıoğlu, H. (2014). Çevre Yönetim Sistemi ve Yerel Yönetimler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 238–238. doi:10.16992/ASOS.207
- ZWIA. (2018). Zero Waste Definition. *Zero Waste International Alliance*. 12 Ekim 2021 tarihinde <https://zwia.org/zero-waste-definition/> adresinden erişildi.